

УДК 308 (477.84)

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА ЗАРВАНИЦЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ФАЙFUРА В.

Західноукраїнський національний університет

У статті коротко розглядаються історичні особливості виникнення села Зарваниці Тернопільської області, а головну увагу приділено походженню і трактуванню його назви. Проведено критичний аналіз відомих версій та авторське бачення походження назви населеного пункту. Розглядається та обґрунтовується визначальний вплив тюркського фактору у формуванні даного ойконіму.

Ключові слова: назва, ойконім, походження.

Зарваниця – село Золотниківської сільської територіальної громади Тернопільського району. Розташоване на правому березі річки Стрипа. Колись містечко та адміністративний центр Зарваницької сільської ради.

Це село добре знане християнами усього світу за чудотворну ікону Божої Матері Зарваницької та появою Божої матері біля цілющого джерела на тому місці, де нині збудований Марійський духовний центр Української греко-католицької церкви. Сьогодні – це визначне місце духовного паломництва, яке приймає щороку сотні тисяч віруючих з усіх куточків України та зарубіжжя.

Перша згадка про нього датується 1458 роком. За народними переказами, поселення отримало назву близько 1240 року з появою чудотворної ікони Божої Матері. Щодо його походження збереглися кілька народних переказів.

Згідно з першим, в місцину, де розташоване Зарваниця, прийшли сербські ченці та збудували там дерев'яну церкву на честь Пресвятої Трійці. Поселення, яке виникло по сусідству з монастирем, отримало згодом назву «Сербаниця», трансформувавшись потім на Зарваницю [4]. Проте, історичних документальних свідчень цьому нема, а, відтак, таке пояснення генези назви села навряд чи обґрунтоване.

Описувані роки обтяжені постійними монголо-татарськими нашествиями на території Київської Русі: саме тоді зруйновано Київ, знищено багато монастирів, монахи мігрували на захід, в Галичину. На цих подіях ґрунтується ще одна оповідка про походження назви села – одному з монахів, у лісах біля Теревовлі, у ві сні з'явилася Пречиста Діва Марія, поблагословила його та покрила своїм омофором. А недалеко біля джерела монах віднайшов ікону Богородиці.

Згодом він збудував біля кринички каплицю і помістив у ній ікону. Той місце, де його «зарвав» сон, назвав Зарваницею. Така легенда оспівувалася й у народних і поетичних творах. Ось як описує цю пригоду галицький поет В. Щурат.

*"...Отут зрівнявся я з метою! –
...Тут я молитись буду,
Щоб на всяк час для всього люду
Моя мета – метою стала,
А місце, де крізь сон зарвала
Край риз святих слаба десниця,
Нехай назветься – Зарваниця".*

Легенда гарна, але, на жаль, не обґрунтована. З одного боку, навіть у місцевих говорах слова «зарвати» в тому значенні, який вкладений в назву географічного пункту не зустрічається. Більше того, назв географічних об'єктів, які б мали зв'язок з фізіологічними станами організму (у даному випадку «сон»), треба ще пошукати. Вони не характерні для нашої топоніміки.

У книзі «Рогатин» А. Мельника слово «зарвати» обігрується вже в іншому значенні: Зарваниця з трьох боків оточена водою річки, а якщо жититися на поселення з гори, то складається враження, що ріка «зарвала» шмат землі, на якому розкинулося село.

Відтак, нині немає достатньо обґрунтованого пояснення назви села Зарваниця. Тому ми спробуємо розібратися в окремих моментах.

XIII століття – це період доволі потужного впливу тюркського фактора на наших землях, причому тривав він уже довго. Тому, на нашу думку, слід шукати саме тюркські корені назви села, переосмислені на слов'янський манер. Найрозумілішою в назві є остання частина назва – [иця].

Вона широко зустрічається у назвах географічних об'єктів, які пов'язані з водними об'єктами і свідчить про давність походження назви. Ця частина часто позначає назву заселеної території, об'єкта, які знаходяться навколо певної водойми чи пов'язані з самою водоймою або й саму водойму (річки Тисмениця, Бистриця,).

Що стосується іншої частини назви, то вона розбивається на дві, які вже й не настільки рідкісні. Сполучення «**Зар + ван**» доволі часте у тюркських мовах, як оригінальній так і в дещо зміненій фонетичній формі. Так доволі є татарське ім'я **Зарбану**, яке означає Золота дівчина, золотоволоса дівчина (синонім Алтинчеч) [<http://tatarimena.ru/zarbanu.html>].

«Зар» в тюркських мовах означає золото. Близьке за значенням і ще ближче за смисловим навантаженням до назви села є таджицькі імена «Зарбону», азербайджанське Зербану, які означають "Цариця-Золото". Основи «зер-», «зар» є частими в географічних назвах Центральної Азії – Зерафшан, Зарафшан (золоті розсипи, пов'язані з видобутком металу).

Друга частина назви – «**ван**» – теж без особливих труднощів піддається поясненню.

*І.-с. основа **pa**, нарощена суфіксом **-na** (санскр.) або **-n** (хінді) дає **pana** або **pan** – "захисник", "оборонець", "оберігач", "охранитель", іранська форма яких – **ban**. Бан у значенні "князь" зафіксоване у "Влес-книзі" (IX ст.), **бан** Олег, тобто князь Олег фігурує в сербському фольклорі. З чого бачимо, що первісне **пан, бан** – "захисник", "воїн" у слов'янських народів розвинулося до значень "володар", "правитель", "князь".*

*Чеський словник Ф. Травнічека пояснює, що **ban** походить із перської мови і в Хорватії означувало правителя, попередника королів, політичного начальника **бановини**, тобто території, на якій правив **бан**. Жіноча форма від інд. **pana, pan** буде **pani** – "захисниця", "хранителька", "берегиня" [<http://www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1956>].*

*Оскільки індійському **pan** відповідає іранське **ban**, то іранський відповідник індійського **pani** – **bani**.*

У Європі ми зустрічаємо історичні територіальні утворення Банат, (Угорщина), Бановину (Сербія), тобто територією на якій править бан (пан).

Імена з «**бану**» первісно мали представниці вищих верств, а з часом вони стали загальнонародними. Ось кілька жіночих імен із «бану» та їх відповідники в деяких народів:

- ~ Гуль**бану** (тадж., узб. Гульбону; gul – «квітка») – «Квітка-цариця»;
- ~ Джахан**бану** (jahān – «світ») – «Захисниця світу»;
- ~ Іффат**бану** (iffat «цнота», «чеснота») – «Взірець чесноти»;
- ~ Кай**бану** (kau «правитель», «цар», пор. укр. Кий) – «Правителька», «Цариця»;
- ~ Хусні**бану** (husni «краса», «врода») – «Найкраща серед вродливих»;
- ~ Махін**бану** (турец. Мехінбану, тадж. Махінбону, Мохбону; mahin, moh – «місяць») – «Цариця-Місяць»;

- ~ Мехр**бану** (mehr «сонце») – «Цариця-Сонце»;
- ~ Зохран**бану** (zohra – «світла», «осяйна») – «Найосяйніша повелителька»;
- ~ Парі**бону** (pari – «пері», «фея», «красуня») – «Цариця серед красунь»;
- ~ Ага**бану** (азерб. aga – «пан», «добродій») – «Благородна добродійка»;
- ~ Галія**бану** (татар. haliya «піднесена») – «Високородна» та ін. [1; 116-214].

Поєднання трьох складових назв у єдине ціле дає «**Зар + (бан)у + иця**». Фонетична трансформація **Б** → **В** – норма для нашої фонетики: Liban → Ліван, Libia → Лівія, Arabia → Аравія. А тому Зар + бан(у) иця → Зар + ван(у) иця, а (у) випало чи його зовсім не було в первинній формі.

Таким чином у смислового відношенні Зарваниця – це місце, де з'явилася Золото-Цариця. Оскільки золото в усі часи було мірилом усього, найбільшою цінністю, той виводити «Зарбану» як царицю над царицями, жінку над жінками, найвищу серед жінок є підстави. Тому це не що інше як тюркське означення Диви Марії, Богородиці, яка «благословенна поміж жонами...» і є найвищою серед усіх жінок на Землі. Серед усіх цариць на землі вона «золота».

Золото у даному випадку – ознака величі. З одного боку це може свідчити про терпимість сприйняття тюркськими поселенцями місцевих вірувань та традицій населення про процеси культурної асиміляції з ним.

Зрозуміло, що історія нашого краю приховує ще багато загадок і, начебто прозорі процеси і відомі події, таять у собі забутий або свідомо захований зміст. Для дослідників-краєзнавців дослідження походження назв населених пунктів і їх розвитку дає змогу пояснити або краще зрозуміти історію нашої землі та написати нову її сторінку. Особливо це важливо для студентів-географів, які в результаті краєзнавчих і топонімічних досліджень отримують глибші знання про свою малу батьківщину і можуть поділитися ними з іншими людьми. І незаперечною є роль краєзнавчих досліджень у школі, оскільки географія рідного краю – серед основних навчальних дисциплін, які формують любов до своєї землі, особисту відповідальність за її долю і патріотичну свідомість громадян нашої країни.

Література:

1. Гафуров А. Имя и история. М., 1987.
2. Пан і пані: наш високий предківський спадок. URL: <http://www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1956>.
3. Поспелов Е. М. Географические названия мира: Топонимический словарь: Ок. 5000 единиц. / Е. М. Поспелов; Отв. ред. Р. А. Агеева. – 2-е изд.. – М.: Русские словари: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2002. 512 с.
4. Промінь Любові № 3, Січень 2004, Стаття №3. URL: www.promin-lubovi.narod.ru/public/3/pub3st3.htm.
5. Трубочев О. Н. В поисках единства. М., 1992.

Faifura V. THE ORIGIN OF THE NAME OF THE VILLAGE ZARVANYTSYA, TERNOPIL REGION

The article briefly considers the historical features of the village of Zarvanytsia, Ternopil region, and focuses on the origin and interpretation of its name. A critical analysis of known versions and the author's vision of the origin of the name of the settlement. The determining influence of the Turkic factor in the formation of this oikonym is considered and substantiated.

Key words: name, oikonym, origin.

УДК 911.3

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ФЛІНТА Н., АНДРУСИШИН Я.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Публікація розкриває актуальність вивчення культурно-дозвіллевої сфери та її інфраструктури Тернопільської області. Проведено аналіз основних показників культурно-дозвіллевої інфраструктури регіону за період 2000 по 2020 рік в розрізі адміністративних районів. Визначено основні причини змін у динаміці кількості культурно-дозвіллевих закладів.

Ключові слова: культурно-дозвіллевий заклад, музеї, театри, бібліотеки, клубні заклади.

На нинішньому етапі розвитку культурно-дозвіллевої сфери формується нова система принципів культурно-дозвіллевої діяльності, зумовлена економічними, соціальними, культурними, політичним процесами в суспільстві. Принципи культурно-дозвіллевої діяльності відбивають ті вимоги, що висувуються суспільством перед культурно-дозвіллевою сферою, а рівень розвитку такої діяльності багато в чому залежить від стану цієї інфраструктури. Тому, безперечним є той факт, що для успішного виконання суспільного призначення дозвілля, необхідно мати якісну інформацію про стан і тенденції розвитку мережі культурно-дозвіллевих закладів. Остання дасть змогу правильно спрогнозувати і визначити потребу в її подальшій розбудові та фінансуванні.

Роль Тернопільської області на українському туристичному ринку постійно зростає. Туристичні послуги надають 29 туроператорів, із них внутрішнім туризмом займаються приблизно 10, а також понад 100 турагентів, постійно відкриваються філії всеукраїнських туроператорів.

Сфера гостинності Тернопільської області активно розвивається. За час дії програми відкрилися нові заклади розміщення у всіх районах та обласному центрі. Станом на 1 листопада 2020 року, за інформацією